

STEEN STEENSEN BLICHER

Steen Steensen Blichers (1782-1849) bedste noveller har været uomgængelige i generation efter generation, og de findes stadig overalt i Danmark, på boghylder i private hjem, på biblioteker og på alle skoler. Her har vi udvalgt tre af de bedste, nemlig "Brudstykker af en landsbydegns dagbog" (1824), "Sildig opvågnen" (1828) og "Præsten i Vejlbj" (1829).

Som det er med stor litteratur, rækker Blichers noveller ud over deres samtid. Der er tale om tekster, som indeholder udfordrende tanker om det liv, vi lever med hinanden. Man bliver aldrig færdig med dem, fordi de – på trods af at de er skrevet for tæt ved 200 år siden – inviterer os ind i en verden, hvor der kastes lys over vores liv, så det både er genkendeligt og overraskende. Det er ikke gjort bedre på dansk, og det er fortællekunst, der ikke er til at komme udenom. I dette kapitel vil vi introducere til Blichers baggrund og uddybe, hvorfor han er central i dansk litteratur, og hvorfor han er kanonforfatter.

St.St. Blichers baggrund

I flere af Blichers noveller kan man, som i moderne *autofiktive* tekster, genkende dele af hans liv. Dette træk er ikke fremtrædende i denne bogs tre noveller, men derfor er det alligevel relevant at have viden om Blichers personlige baggrund, da han også indirekte trækker på sin egen historie.

Blicher blev født i Jylland i 1782, syd for Viborg i den lille by ved navn Vium, og det meste af sit voksenliv tilbragte han i trekantsområdet mellem Viborg, Randers og Silkeborg, hvor også "Sildig opvågnen" og "Brudstykker af en landsbydegns dagbog" foregår. Blichers far, Niels Blicher, var præst og oplysningsmand, og gennem 60 år havde far og søn et meget nært forhold, som nok forstærkedes af, at moderen med mellemrum var sindssyg. Den unge Steen blev undervist af sin far i stedet for at komme i skole. Han gik på jagt med ham, og de fulgtes ad, når Niels Blicher gik rundt på egnen og samlede viden om alt lige fra agerdyrkning til læsekundskaber hos den almindelige befolkning. Desuden var Niels Blicher stærkt optaget af sprog, og på sine lange vandreture på egnen, sammen med sønnen Steen, lavede faren bl.a. ordlister over egnens dialekt.

I Blichers barndom var der udbredt analfabetisme, og bønderne var meget fattige. Begge forhold ønskede Niels Blicher at forandre. Denne optimistiske tro på, at man kan ændre tingenes tilstand til det bedre, kendetegner 1700-tallets oplysningstid. Det, som Blicher har med sig fra farens oplysningstænkning, giver ham en lidt anden forfatterposition i forhold til romantikkens øvrige forfattere.

St.St. Blicher voksede således op med interessen for teologi, samfundsforhold, jagt, skønlitteratur og for sprog. I det hele taget var han aktiv og engageret på mange niveauer. F.eks. var han med til at skabe store folkemøder på Himmelbjerget, og han var kendt som både landbrugsøkonom og samfundskritiker. Han blev præst, som sin far, og præstetjobbet gav ham bolig og en fast indtægt, og dermed mulighed for at skrive.

På det personlige plan var kriserne mange. Blicher var ofte i alvorlig pengehøjd, og ægteskabet var ikke lykkeligt. Nogle læser "Sildig opvågnen" i dette lys. Flere gange fik han påtaler, fordi han sjuskede med sit arbejde som præst, og fordi han formentligt drak mere, end godt var. At Blicher var præst og både kendte sin bibel og præstemiljøet indgående, ses tydeligt i

novellerne: Morten Vinge drømmer i "Brudstykker af en landsbydegns dagbog" om at blive præst. Fortælleren Wilhelm C i "Sildig opvågnen" er præst. "Præsten i Vejlbj" har, som titlen siger, en præst og en præstegård som centralt omdrejningspunkt.

Danmarks første novelleforfatter

St.St. Blicher regnes for at være Danmarks første novelleforfatter. Den første originale novelle fra hans hånd udkom i 1824 med titlen "Brudstykker af en landsbydegns dagbog". Til trods for at der ikke eksisterede andre danske noveller til inspiration, så skrev han i første forsøg en tekst, der stadig i dag står som et kunstnerisk fyrtårn i dansk litteraturhistorie. At han overhovedet blev novelleforfatter, skyldes, at han manglede penge.

Blichers formue var skrumpet voldsomt pga. den generelle inflation, der fulgte på statsbankerotten i 1813, og han og konen Ernestine havde mange børn at forsørge. Han tjente penge ved siden af sit præsteembede som oversætter af tyske noveller og rædselshistorier. Betalingen blev beregnet ud fra længden af teksterne, og ud fra om det var oversættelser eller originale historier. Blicher kunne hurtigt se fidusen i selv at skrive prosatekster frem for blot at oversætte de tyske, da det var bedre betalt. Han var bestemt ikke stolt over at skrive prosa, der i samtiden blev betragtet som banal underholdning. Lyrik blev derimod opfattet som sand kunst. Desværre havde Blicher ikke den store succes med sin lyrik, som vi i dag regner som noget af det bedste. Til gengæld fik han succes med sine noveller, der var centrale i forhold til *prosagennembruddet* i dansk litteratur. Selv mente han, at han ikke fik anerkendelse nok for sit litterære arbejde, selv om han også i sin samtid var meget læst. Han skrev et stort antal tekster for at tjene penge, og ikke alt var lige godt. Men de bedste af hans noveller har placeret ham som en af de største forfattere i dansk litteraturhistorie.

Jylland på det litterære landkort

Blicher er også manden, der får sat Jylland på det litterære landkort. Fler-tallet af samtidens læsere kendte ikke til det jyske landskab eller den jyske landbefolkning, for der blev ikke skrevet om Jylland. I slutningen af 1700-tallet lå det litterære center i København og Nordsjælland, hvorfra stort set alle danske digte blev skrevet. Det var imidlertid netop Blichers noveller om den ukendte jyske hede og dens befolkning – bl.a. de udstødte tatere (sigøjnere) – der fængede. Det jyske var decideret eksotisk for hovedstadens læsere, og at læse en novelle, der foregår på Viborg-egnen, som dele af "Brudstykker af en landsbydegns dagbog", var altså lige så fremmedartet som en fortælling fra Italien (hvor H.C. Andersens debutroman *Improvvisatoren* fra 1835 foregår). Af Blichers ca. 100 noveller og fortællinger foregår omtrent halvdelen i Jylland.

Psykologisk realisme – Blicher i dag

Blicher havde en formidabel psykologisk indsigt, og det er først og fremmest det, der gør hans noveller interessante at læse. I "Brudstykker af en landsbydegns dagbog" oplever man det unge menneske, der drømmer om karriere og kærlighed. I "Sildig opvågnen" ser man, hvordan konflikter mellem norm og lyst påvirker mennesket, og i "Præsten i Vejlbj" møder man mennesker, der ofrer alt for pligten. Betegnelsen *psykologisk realisme* er meget sigende for Blichers store noveller. Den dækker over, at personerne er genkendelige i deres følelser. Blicher beskriver netop de indviklede psykologiske spil samt de svære valg og dilemmaer, hvor personerne sjældent har et harmonisk forhold til omverdenen. Derigennem stiller han karakterernes indre liv til skue, så læseren får et tydeligt og troværdigt billede af de følelser, mennesker tumler med. Sådan som mange af os kender det fra virkelighedens verden. Blicher beskriver mennesker, som mennesker rent faktisk er, og ikke som de burde være. Derfor er han *realist*, hvor størstedelen af samtidens romantiske forfattere var idealister. Hans psykologiske indsigt og evne til at rejse moralske dilemmaer i novellerne er nok hans største bedrift og grunden til, at han stadig er værd at læse.

DISKUTER MED EKSPERTEN

Formanden for Blicher-Selskabet, Erik Harbo, har skrevet nedenstående tekst til denne undervisningsbog. Når du arbejder med novellerne, kan du tage stilling til, om du er enig i Harbos argumentation.

Til læseren! Læseren – det er dig, som har taget denne bog i hånden og besluttet dig for at sætte dig ind i Blichers noveller. For dig er det en ny bog, men ellers er det en århundredgammel bog, som tusinder af mennesker har læst før dig blot i en helt anden udgave. Blicher blev født for 240 år siden, noget, der sagtens kan få læseren, som nu er dig, til at sige: 'Det gider jeg ikke, det gamle ragelse. Giv mig en moderne bog'.

Det mærkelige er, at jo mere du sætter dig ind i denne bog og andre bøger af Blicher, vil du opleve, at han slet ikke er gammeldags. – Jo, selvfølgelig er der gammeldags ord, og selvfølgelig omtales der mange ting, som du ikke forbinder med nutiden, men alligevel er der noget moderne og nyt såvel i handling som i sprog. For Blicher var på mange måder en opfinder af en ny dansk stilart, en ny måde at fortælle på, ofte kortfattet, spidst, men også elegant, søgende. Han har et budskab til os, men han er ikke en sådan forfatter, der løfter pegefingeren og vil bebrejde dig en hel masse. Det kunne han sagtens have været, for hans daglige arbejde var at være præst og tage sig af mennesker og deres sorger.

Erik Harbo, 2019

KAPITEL 2

NOVELLEN SOM GENRE

I en litterær analyse er det ikke altid vigtigt at bruge meget energi på genren. Nogle gange kan det være nok at konstatere et tilhørsforhold. Der hvor det er relevant at inddrage genren, er, når der er sammenhæng mellem tekstens form, og hvad den vil sige. Det gør sig gældende for Blicher: Han vil noget særligt med den form, han skriver i. Endda i en sådan grad, at litteraturforskeren Søren Baggesen har opfundet betegnelsen *den blicherske novelle*. Her følger først en beskrivelse af den klassiske novelle og derefter den blicherske.

Den klassiske novelle

Novellesamlingen *Dekameron* er skrevet af den italienske forfatter Giovanni Boccaccio (1313-1375) i årene 1349-1351. Værket regnes for at være startskuddet til den verdslige europæiske prosalitteratur, fordi teksterne handler om ikke-religiøse emner, såsom ulykkelig kærlighed, materialisme m.m., og handlingerne udspilles i realistiske miljøer. I indledningen beskrives, hvordan 10 unge adelsfolk pga. pesten i "det Herrens Aar tretten Hundrede otte og fyrrer" er flygtet ud til et nærliggende landsted uden for Firenze, og

her skiftes de til at fortælle historier. Faktisk hærgede pesten i Italien i 1348, og de præcise steds- og tidsangivelser er med til at give samlingen et skær af ægthed.

Boccaccio definerede ikke nærmere, hvad en novelle er – blot at den skulle “underholde”. Mange år senere kom den tyske forfatter Johann Wolfgang von Goethe (1749-1832) lidt nærmere en definition ved at påpege, at novellen omhandler en begivenhed, som er ny og overraskende. Begivenheden er blevet beskrevet med metaforen “stokken i myretuen”, dvs. som noget, der ændrer eller vælter den orden, der herskede tidligere i novellen.

Den blicherske novelle

Som beskrevet i kapitel 1 om Blichers liv, så udgiver han sin første novelle i 1824. Blichers noveller afviger på flere punkter fra den klassiske novelle, som han bl.a. kendte fra sine oversættelser af tyske noveller. Den største afvigelse er, at Blicher ikke benytter en alvidende fortæller, men en *personaliseret jegfortæller*, der er dybt involveret i det fortalte. Det kan man læse mere om i kapitel 4.

En anden central afvigelse er, at han ikke guider læseren igennem handlingsforløbet med små uddybende forklaringer, der binder de enkelte dele af handlingen sammen. Blicher gør noget andet. Han skildrer fem-seks meget vigtige hændelser med en detaljerigdom, så læseren selv kan tænke sig frem til det, der forbinder disse hændelser. Dermed bliver læseren på en helt anden måde en aktiv meddigter.

Her følger en række karakteristika, som kendetegner hhv. den klassiske og den blicherske novelle:

Den klassiske novelle	Den blicherske novelle
Kort episk tekst, der fortæller en handling, som ofte er realistisk. Den fylder som regel 1-8 sider.	Lang episk tekst – efter hver vigtig handling følger et langt afsnit, hvor fortælleren reflekterer over det hændte. Se f.eks. “Sildig opvågningen”.
Strækker sig over kort tid. Ofte en dag eller to.	Strækker sig over mange år, da novellerne ofte beskriver livsforløb.
Har et enstrengt forløb; altså én hovedhandling, og den har et begrænset persongalleri og foregår i få miljøer.	Ingen kronologisk fremadskridende handling, men i stedet en række sceniske fremstillinger og spring i tid, som læseren selv må forbinde, så det giver mening.
Indeholder en begivenhed, der bryder med den gældende orden. Begivenheden er ofte af dramatisk karakter.	Dramatiske begivenheder som utroskab, selvmord og mord – et særligt træk er, at novellerne foregiver, at handlingen har fundet sted i virkeligheden. Gang på gang henvises der til dagbogsnotater, til retsprotokoller eller andet, som signalerer, at det beskrevne er en form for dokumentarisme.
Fortælles som regel gennem en tredjepersonsfortæller, der enten kan være alvidende eller blot observerende.	Benytter en <i>personaliseret fortæller</i> . Fortælleren er så involveret i begivenhederne, at læserens fokus glider fra selve handlingen over på fortælleren selv og hans engagement og tolkning af det skete.
Begynder typisk in medias res og har ofte en iøjnefaldende og ofte lukket slutning, hvor teksterne når frem til en moralsk eller politisk pointe.	Åben slutning, som medfører, at der gives flere tolkninger af begivenheden.

Efter Blicher udviklede en række forfattere de noveller, vi i dag anser for de klassiske, danske noveller. Fra det moderne gennembrud drejer det sig specielt om Herman Bang og J.P. Jacobsen, men efterfølgende også en lang række andre forfatternavne, hvis noveller hører til den klassiske novelle. Specielt fra 1990'erne ser vi forfattere, der tilsyneladende har fundet inspiration hos Blicher mht. brugen af den upålidelige jegfortæller, de åbne slutninger og henvisninger til faktiske lokaliteter.

DISKUTER MED EKSPERTEN

Brug følgende definition af litteraturprofessor Søren Baggesen, når I arbejder med jeres novelle. Oplever I, at citatet er rammende? Forhold jer til de tre begreber: realisme, skæbne og novelle.

Den blicherske novelle er en realistisk skæbnenovelle.

Søren Baggesen, *Den blicherske novelle*, 1965

SKÆBNE

Begrebet *skæbne* er centralt hos Blicher. Ordet signalerer noget tungt og dystert, som i betydningen *skæbnesvangert*. Ret beset kan begrebet bruges neutralt som her: Rejsen til USA blev Peters skæbne (han forelskede sig i en amerikaner og blev boende i USA, og USA kom til at forme Peters liv). Hos Blicher er der ofte tale om, at en dramatisk hændelse ender tragisk for en eller flere af novellens personer. Hændelsen bliver dermed personernes skæbne.

KAPITEL 3

DEN KRIMINELLE NOVELLE

Genrer kan ofte inddeles i undergenrer, som kan bruges til at beskrive en teksts karakteristika endnu mere præcist. Man kan f.eks. beskrive en novelle som *den kriminelle novelle*. Det, og Blichers måde at bruge forbrydelser på, handler dette kapitel om.

Krimien er godt læsestof. Man behøver blot at se udbuddet i vinduet hos boghandlen. Vi drages af krimien, fordi det er elementært spændende at få opklaret gåder, og fordi vi har et grundlæggende behov for, ja ligefrem begær efter at vide, hvem den skyldige er, og blive bragt fra uvished til vished.

Ud over krimiens helt elementære underholdningsværdi er der også en psykologisk udfordring for læseren i fiktive karakterers kriminelle adfærd. Når en forbryder i krimien bryder loven, så har vi i litterær forstand mulighed for at se ind i skurkens væsen. Hvad indeholder et menneske i det hele taget? Blicher havde sans for begge dele: hvad læserne vil have og menneskets psyke.

Da Blichers noveller ofte indeholder en forbrydelse, kommer vi i det følgende nærmere ind på, hvordan krimigenren kan defineres. "Præsten i Vejlbj" har undertitlen "En kriminalhistorie", og der er en decideret lovovertrædelse. I "Sildig opvågnen" hører man i indledningen om en forbrydelse,

men det er noget diffust, om der faktisk er tale om en forbrydelse i juridisk forstand.

Som vi er inde på i kapitel 2, er den klassiske novelle kendetegnet ved en dramatisk begivenhed, der bryder den vante orden som "stokken i myretuen". Noget ændrer eller vælter den orden, der herskede tidligere i novellens univers. Det kan f.eks. være en opstået sygdom, en naturkatastrofe m.m. I forhold til disse eksempler er den kriminelle novelle kun anderledes på det ene punkt, at "stokken i myretuen" er en forbrydelse. Denne er intenderet, dvs. at en person i novellen har et ønske om at begå en forbrydelse. Den kan være fuldbyrdet, forhindret eller mislykket.

Lige gyldig hvilken krimigenre der er tale om, indgår der spændingsskabende elementer ved hjælp af ordvalg og handling. Adjektiverne kan være dramatiske som underlægningsmusik, når noget truende varsles. Spænding skabes også ved tilbageholdelse af viden, så læserens *narrative begær* vækkes.

Begrebet narrativt begær dækker over, at vi har en instinktiv lyst til at kende til en fortællings udvikling og afslutning. Det er dette begær, der driver læsningen videre, når man som læser forsøger at afkode handlingen og har opmærksomheden rettet mod eventuelle spor, som kunne vise sig at have betydning i opklaringen af forbrydelsen. Netop dette er en stor del af fornøjelsen ved at læse krimier.

Krimiens genrer

Krimien som genre er et paraplybegreb med mange undergenrer. Den klassiske *detektivkrimi* har sin drivkraft i at finde forbryderen, og det betyder, at selve opklaringsarbejdet er den røde tråd, man følger i handlingen. Opklaringsarbejdet udfoldes f.eks. tydeligt med figuren Sherlock Holmes, der har det kølige overblik og en logisk tilgang til forbrydelsens opklaring.

Den moderne og populære krimi er en videreudvikling af detektivfortællingen. Her er interessen for motivationen bag en forbrydelse næsten større end interessen for, hvem forbryderen er. Derved kommer der fokus på det psykologiske spil mellem mennesker, og der gives nuancerede miljøbeskrivelser, der kan være med til at forklare, hvorfor mennesker handler, som de

gør. I den moderne krimi er detektiven ofte personligt involveret i forbrydelsen.

"Præsten i Vejlbj" har træk af både detektivkrimien og den psykologiske krimi. Herredsfoged Erik Sørensen burde, pga. sin stilling som dommer, have det kølige overblik og den logiske tilgang. Men han er så involveret i handlingerne, at han ikke er den bedste Sherlock Holmes. Blichers fokus er således i højere grad på det psykologiske spil mellem novellens personer end på opklaringsprocessen.

Kernebegivenhed og satellitbegivenhed

I analysen af fiktive fortællinger skelnes der bl.a. mellem *kernebegivenheden* og *satellitbegivenheder*. Kernebegivenheden er kendetegnet ved, at den har en afgørende betydning for fortællingens forløb, og den er grunden til, at der i det hele taget er en historie. Uden at afsløre for meget, så er kernebegivenheden i "Præsten i Vejlbj" det, der bliver fundet i præstegårdshaven.

PARATEKST

Et litterært værk består af tekst. Denne tekst står sjældent alene. Der er en række faktorer eller mindre tekster, som omgiver teksten og derved præsenterer teksten som et egentligt værk. Dette kaldes *paratekst*. Det kan være: forfatterens navn, bogens titel, genre, forord, dedikation, illustrationer, overskrifter, bagsidetekst.

Parateksterne kan beskrives som "tærskler" ind i teksten, og de er med til at bestemme læserens forståelse af teksten. De er derfor vigtige at have med. F.eks. vil man nok have en anden tilgang til novellen "Præsten i Vejlbj", hvis den ikke havde parateksten "en kriminalhistorie".

Centralt for vores analyse af paratekster og tekster er spørgsmålet: Hvilken indflydelse har parateksten på læsningen og analysen af teksten?

Satellitbegivenheder har derimod mindre betydning for fortællingens overordnede forløb, men de er med til at forstærke tematikken, og de tilføjer fortællingen dybde og kompleksitet. Et eksempel fra samme novelle kan f.eks. være episoden, hvor en fattig bonde opsøger præsten for at få nedslag på det beløb, han skal betale til kirken. Præsten bliver vred på manden, men ender alligevel med gavmildt at byde den fattige på brød og øl. Situationen er i princippet ligegyldig for hovedhandlingen, men den viser noget om præstens personlighed.

Forholdet mellem satellit- og kernehandling har betydning for, om en tekst læses som en krimi. Den svenske forfatter Kerstin Ekman blev indstillet til den nordiske krimipris "Glasnøglen" for sin roman *Hændelser ved vand* (1993). Bogen har et krimiplot i form af et dobbeltmord og en efterfølgende opklaring. Priskomiteen afviste dog romanen med den begrundelse, at den – til trods for at være den bedste roman af de indstillede – ikke overvejende var en krimi. Sandsynligvis læste priskomiteen de satellitbegivenheder, der danner personhistorierne, som kernebegivenheder. Set i forhold til definitionen af den klassiske krimi, så fylder opklaringsarbejdet i *Hændelser ved vand* for lidt.

Satellitbegivenheder fylder også rigtig meget hos Blicher. Herigennem udfolder han menneskets komplekse psyke. Det betyder, at han kan være svær at placere rent genremæssigt i forhold til krimien, da satellitbegivenheder til tider udfoldes mere end kernebegivenheden. Spørgsmålet er, om Blichers noveller hører til krimigenren? Hvis de ikke gør, så rejser det næste spørgsmål sig: Hvorfor kalder han selv "Præsten i Vejlbj" for en "kriminalhistorie"?

DISKUTER MED EKSPERTEN

I 2006 blev der offentliggjort en kulturkanon med 108 værker, der beskrev "de mest uomgængelige danske kunstværker". Magister i litteraturvidenskab Dorthe Sondrup Andersen beskrev, hvorfor "Præsten i Vejlbj" blev valgt som en af de 12 litterære værker. Kan I se nogle af de samme kvaliteter i novellen, som Dorthe Sondrup Andersen påpeger?

Når Steen Steensen Blichers gamle krimi Præsten i Vejlbj ikke har mistet sine kvaliteter som gyserhistorie, skyldes det både hans fortællestil og hans indsigt i den menneskelige psyke. For så vidt angår sproget, bliver der nok brugt stærke ord som for eksempel "skræk" og "afsky", men novellen er kemisk rensset for ord, som ellers ville egne sig fortrinligt til at piske den i forvejen fortættede stemning af skræk og afsky op til nye dramatiske højder. På den måde opstår novellens rislende uhygge faktisk ved, at Steen Steensen Blicher spiller på strengene i læserens følelsesregister.

Dorthe Sondrup Andersen, Kulturkanon.kum.dk, 2006